

УДК 94(477) «1924 -1940»

С. В. Білоус

УТВОРЕННЯ МОЛДАВСЬКОЇ АВТОНОМНОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ У СКЛАДІ УРСР 1924 р.: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПРОБЛЕМИ ПРИДНІСТРОВ'Я

У статті розглядаються основні аспекти історії Молдавської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки 1924-1940 рр. у контексті виникнення сучасної проблеми Придністров'я.

Ключові слова: МАРСР, україно-молдовські взаємини, політична боротьба, МРСР, Придністровська проблема.

В статье рассматриваются главные аспекты истории Молдавской Автономной Советской Социалистической Республики 1924-1940 гг. в контексте современной проблемы Приднестровья.

Ключевые слова: МАРСР, украино-молдавские взаимоотношения, политическая борьба, МССР, Приднестровская проблема.

The article reviews the main aspects of the history of the Moldavian Autonomous Soviet Socialist Republic 1924-1940 years at the context of the contemporary problem of Transnistria.

Key words: MARSR, Ukraine-Moldovan relations, political struggle, MSDC, the Transnistrian problem.

Постановка⁷проблеми. Багатомікове минуле україно-молдовських взаємин і на початку ХХІ ст. залишається маловідомою сторінкою історії обох народів. На території Придністров'я з давніх часів проживають представники двох сусідніх народів - українського та молдовського, що доповнюють та збагачують один одного. В кінці 80-х рр. ХХ ст. коли на території СРСР розпочався процес виникнення незалежних держав, на лівобережжі Дністра виникла самопроголошена Придністровська Молдавська Республіка.

Особливе місце в історії україно-молдовських відносин займає Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка, що існувала у складі УРСР із 1924 до 1940 року. Її утворення призвело до значних змін адміністративно-

територіального устрою в регіоні та заклало передумови сучасної проблеми Придністров'я.

Аналіз актуальних досліджень. Питання пов'язані із утворенням МАРСР в різних аспектах досліджували радянські вчені. Зокрема, у праці С. Афтенюка [1] характеризуються політичні передумови утворення Автономної Республіки. Процес утворення Молдавської АРСР досліджувався у монографії Б. Віленського [4]. Із істориків Республіки Молдови відмітимо монографію А. Репіди [10], в якій досліджуються історичні передумови утворення Республіки.

Після розпаду СРСР та утворення на його території незалежних держав виникли передумови для об'єктивного дослідження історії Молдавської Автономної Республіки. Одним із перших таку спробу здійснив В. Боєчко [3]. На увагу дослідника вказаної проблеми заслуговує змістовна стаття Ю. Бабюха [2]. В ній досліджуються причини та наслідки утворення Автономної Республіки. Окремі аспекти історії

МАРСР вивчають історики Придністровської Молдавської Республіки [7] однак, багато проблем розглядаються ними упереджено, це стосується зокрема характеристики національного складу населення Придністров'я.

Мета статті. У даній статті зроблено спробу дослідити причини та наслідки утворення МАРСР у контексті виникнення сучасної проблеми Придністровської Молдавської Республіки.

Виклад основного матеріалу. Територія лівобережного Придністров'я остаточно була приєднана до Росії після підписання Яського мирного договору між Російською і Османською імперіями у 1792 році. З кінця XVIII до початку XX ст. Придністров'я не складало єдиної територіально-адміністративної одиниці. Південна його частина входила до складу Тираспольського повіту Херсонської губернії, а північна - Балтського та Ольгопільського повітів Подільської губернії.

Більшовицький переворот у жовтні 1917 р. та окупація Бессарабії Румунією підняли значення Придністров'я на Балканському геополітичному напрямку. В роки громадянської війни запеклу боротьбу за ці території вела українська Центральна Рада, бессарабський "Сфатул церій" (Крайова Рада), а також війська білогвардійців та більшовиків. Після проголошення в Кишиневі 2 грудня 1917 р. Молдавської демократичної республіки її керівництво на чолі з "Сфатул церій" робило активні спроби приєднати до неї і Придністров'я. 17 грудня 1917 р. в Тирасполі відкрився Конгрес молдован України, у його роботі взяли участь близько 100 делегатів від Придністров'я, Одещини та Буковини. Делегація що прибула на Конгрес з Кишинева на чолі з віце-головою "Сфатул церій" П. Халіппо прагнула надати йому націоналістичного забарвлення. У вітальній промові П. Халіппо відверто звучали антиукраїнські настрої: "Наш народ – народ борців та завойовників. Ви йдете попереду свого народу на Схід, щоб захопити землі і підкорити народи. Будьте обережні, на вашому шляху народ з яким вам необхідно боротися. Українці жадібні до землі, але ми є господарями цієї землі понад 400 років" [7, с. 71]. Однак, такі заяви не знайшли підтримки у придністровських молдован.

Після остаточної перемоги більшовицької влади на Півдні України, у відповідності до постанови Всеукраїнського Ревкому від 28 січня 1920 р. Тираспольський повіт було включено до новоствореної Одеської губернії, а у березні 1920 р. до її складу передано і Балтський повіт. Ще раз територіальні зміни меж повітів було проведено у травні 1920 р., коли до Балтського

повіту було передано більшість волостей розформованого Ананьївського повіту. На початку березня 1923 р. у зв'язку із ліквідацією повітів і волостей та утворення округ і районів, лівобережні райони Придністров'я входили до складу Одеської та Балтської округ Одеської губернії і Тульчинської округи Подільської губернії [6, с. 69].

Рішення про утворення МАРСР було прийнято на III сесії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету восьмого скликання 12 жовтня 1924 р. в Харкові - тодішній столиці України. Молдовську делегацію на сесії очолювали Г. Старий та П. Кіор-Янакі. Із доповіддю на сесії виступив голова Раднаркому Української РСР В. Чубар. Він з більшовицькою прямою заявив, що керівництво України, враховуючи тимчасову окупацію Бессарабії, вирішило включити до складу Автономної Республіки населені пункти та адміністративні райони в яких молдовське населення не складає більшості. На завершення В. Чубар висловив надію: "Обрана форма державності буде сприяти розвитку соціалістичної Молдавії і мати велике значення для трудящих Бессарабії в їх боротьбі за воз'єднання з радянською батьківщиною"[11, с. 90].

Сесія ВУЦВК прийняла постанову про утворення Молдавської Автономної Республіки та визначила її кордон. З північного-заходу він проходив по межі населених пунктів Грушка та Окниця Велико-Кісницького району Тульчинської округи Подільської губернії, далі по межі Кам'янського району Тульчинської округи. Із сходу по східному кордону с. Михайлівки в напрямку м. Ананьїва та Тирасполя, далі по Кучурганському лиману. З заходу та південного-заходу по державному кордону СРСР [9, с. 106-107]. Пізніше лінія адміністративного поділу між Одеською і Подільською губерніями УРСР та МАРСР кілька разів уточнювалась і остаточно була встановлена лише у травні 1926 р.

До складу Молдавської Автономної Республіки увійшла також частина районів Балтської та Одеської округ Одеської губернії та декілька населених пунктів Тульчинської округи Подільської губернії. Від Балтської округи до МАРСР відійшли Балтський, Олексіївський та Крутянський райони, а також три населених пункти Валегуцулівського району, від Одеської округи - Дубосарський, Григоріопольський, Тираспольський та Слободзейський райони, від Тульчинської округи - Кам'янський район [1, с. 45-46]. На початку свого існування територія республіки була поділена на 12 районів: Балтський, Олексіївський, Бирзульський, Рибницький,

Ставровський, Ананьївський, Крутянський, Кам'янський, Дубосарський, Григоріопольський, Тираспольський та Слободзейський. У відповідності до постанови ВУЦВК і РНК УРСР від 13 травня 1925 р. Ставровський район було розформовано, Олексіївський перейменовано у Красно-Окнінський, Крутянський в Кодимський. Загальна площа Республіки склала 8,1 тис. км² [10, с.114].

На заході та південному-заході кордон Автономної Республіки, як зазначалося вище, співпадав з лінією державного кордону СРСР. Це означало, що до складу Молдавської АРСР де-юре включалась і територія Бессарабії, яка перебувала у складі Румунії.

Розподіл матеріальних цінностей між Автономною Республікою з одного боку, Одеською та Подільською губерніями з іншого, відбувався на засіданнях спеціально створених паритетних комісій. На території, що увійшла до складу Республіки, було збережено структуру міських, районних та сільських адміністративних одиниць, установ та організацій, що перейшли у підпорядкування Ревкому МАРСР з усім обслуговуючим персоналом та майном [12, арк.16-17].

Досліджуючи історичні корені проблеми Придністров'я не можна залишити поза увагою чисельність та національний склад населення регіону. В офіційних документах організатори утворення республіки шляхом фальсифікацій завищили долю молдовського населення. Голова Раднаркому УРСР В. Чубар виступаючи на сесії ВУЦВК про необхідність утворення Автономної Республіки вказав, що молдовани складають 58 % населення Придністров'я [11, с. 48]. Через рік після утворення Автономної Республіки, голова її Ревкому Г. Старий, опираючись на матеріали спеціальної комісії, дав таку характеристику національного складу населення МАРСР: українці - 38,8 %, молдовани - 32,1 %, росіяни - 11,7 %, євреї - 11,3 %, представники інших національностей - 6,1% [2, с.82]. Однак, найточніші данні, що реально відображали національний склад Автономної Республіки, були отримані за наслідками перепису населення 1926 р. Загальна чисельність її населення склала 572,5 тис. осіб, із них українців – 277,5 тис. (48,5 %), молдован – 172,4 тис. (30,1%), росіян – 48,9 тис. (8,5 %), євреїв – 48,6 тис. (8,5%), представників інших національностей – 24,9 тис. (4,4 %). Молдовани склали більшість лише у трьох районах республіки із 12, а саме: Дубосарському – 67%, Слободзейському – 64,7 % та Григоріопольському – 45,7 % [5, с. 19-20].

Відразу після утворення Автономної Республіки виникли проблеми пов'язані із неможливістю розміщення у Тирасполі органів

влади та управління через відсутність необхідних приміщень та надзвичайно складну ситуацію, що склалася на кордоні СРСР і Румунії по р. Дністер. Тому 26 листопада 1924 р. керівництво УРСР прийняло рішення про розформування Балтської округи Одеської губернії та включення Балтського району з м. Балта до складу МАРСР [3, с. 76]. Місто було столицею Автономної Республіки з 1924 по 1929 рік. При цьому варто зауважити, що доля молдовського населення у Балтському районі складала лише 2,5 %, а у м. Балті - 1,6 % [5, с. 134]. У 1929 р. столиця Молдавської АРСР була перенесена до Тирасполя. Цьому сприяла нормалізація відносин між СРСР та Румунією і взаємне визнання кордонів.

Великі адміністративні зміни відбулися у Придністров'ї влітку 1940 року, коли МАРСР була ліквідована, а її частина приєднана до створеної Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки. В серпні 1940 р., у зв'язку із звільненням Бессарабії від румунської окупації та воз'єднанням її з СРСР, Молдавська АРСР припинила своє існування. Ще раніше, 10 липня 1940 р. ЦК ВКП(б) і РНК СРСР прийняли постанову „Про утворення союзної МРСР”, 20 липня Політбюро ЦК ВКП(б) остаточно вирішило питання адміністративно-територіального розмежування між УРСР та МРСР. У відповідності з цим рішенням 2 серпня 1940 р. VII сесія Верховної Ради СРСР прийняла закон “Про утворення союзної Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки” [8, с. 162-163].

До складу нового державного утворення із столицею у м. Кишиневі увійшли шість повітів колишньої Бессарабії – Бельцький, Бендерський, Кагульський, Кишинівський, Орґеєвський та Сорокський, і шість районів колишньої МАРСР - Григоріопольський, Дубосарський, Кам'янський, Рибницький, Слободзейський та Тираспольський площею 3,9 тис. км², де проживали 310,7 тис. мешканців, що складало 45,9 % території та 51,9 % населення Автономної Республіки. Інші вісім районів - Ананьївський, Балтський, Валегуцулівський, Кодимський, Котовський, Красно-Окнінський, Пісчанський, та Черканівський були передані до складу Одеської області [13, арк. 11-12].

Приєднання частини Придністров'я до Бессарабії у 1940 р. було прикладом більшовицької революційної творчості і знаходилось у протиріччі з існуючим законодавством СРСР та УРСР. Вищі органи державної влади Союзу РСР, УРСР та МАРСР не прийняли всіх необхідних правових актів. Питання про кордони нової республіки вирішувалось командно-адміністративними методами. Остаточо пи-

тання кордонів було вирішено указом Президії Верховної Ради СРСР „Про встановлення кордонів між Українською та Молдавською РСР”, який був підписаний М. Калініним 4 листопада 1940 р. У ньому є посилання на відповідне рішення Президії Верховної Ради МРСР, однак, цей орган було обрано значно пізніше - 8 лютого 1941 р. на першій сесії Верховної Ради МРСР [9, с. 118].

В основу розмежування у Придністров'ї було покладено пропозиції українського партійно-радянського керівництва. Об'єднання частини Придністров'я з Бессарабією в єдину республіку переслідувало ціль швидкими більшовицькими темпами довести Бессарабію до радянських стандартів, провівши індустріалізацію, колективізацію та культурну революцію. Це призвело до того що УРСР фактично втратила частину своєї території.

В період радянсько-німецької війни 1941-1945 рр. фашистські окупанти знову повернули р. Дністер прикордонні функції. Між Прутом і Дністром було утворено губернаторство „Бессарабія”, а на схід від Дністра – губернаторство „Трансністрія”, адміністративним центром якого стала Одеса, перейменована румунами в Антонеску. Визволення Придністров'я Червоною Армією у квітні 1944 р. призвело до відновлення Молдавської РСР у кордонах 1940 р.[4, с. 88].

МРСР як союзна держава проіснувала більше ніж півстоліття. У червні 1990 р. парламент Молдови відмінив Закон від 2 серпня 1940 р., за яким ця республіка була утворена. Крім того керівництво Молдови різко змінило геополітичну орієнтацію із слов'янського напрямку в бік Румунії. Вихід Молдови із складу СРСР і оголошення нею акту 2 серпня 1940 р. незаконним, поставили народ Придністров'я перед вибором: відновити свою автономію у складі України, увійти до складу незалежної Молдови, що прагне до об'єднання з Румунією, або створити свою незалежну державу. В такій ситуації 2 вересня 1990 р. на Другому надзвичайному з'їзді рад Придністров'я було прийнято Декларацію про державний суверенітет [7, с. 219]. Так виникла самопроголошена та ніким офіційно не визнана Придністровська Молдавська Республіка.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, сучасна проблема Придністров'я має глибокі історичні корені, які сягають 20 - 40-х рр. ХХ ст., коли більшовицьке керівництво СРСР та УРСР, бажаючи повернути до свого складу Бессарабію, створило на українських землях молдовське національно-територіальне об'єднання. Головною особливістю Молдавської Автономної Республіки

було те, що молдовани ніколи не склали більшість її населення, а рух за національне самовизначення молдован Придністров'я так і не виник. Територію Автономної Республіки було збільшено за рахунок районів населених переважно українцями. Територіальні зміни без урахування етнічного складу населення заклали передумови Придністровської проблеми, яка і сьогодні залишається далекою від розв'язання.

На завершення варто зауважити, що дана стаття не розкриває всієї суті проблеми і не вичерпує всіх аспектів виникнення проблеми Придністровської Молдавської Республіки, а тому потребує подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афтенюк С.Л. Ленинская национальная политика и образование советской государственности молдавского народа / Афтенюк С.Л. - Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1971. - 234 с.
2. Бабюх Ю.А. Створення Автономної Молдавської СРР: причини і наслідки / Бабюх Ю.А.//Український історичний журнал. - 2009. - №6. - С.80-87.
3. Боечко В.Д. Утворення Молдавської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки і „Бессарабське питання”/ Василь Боечко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. - 1994. - Вип. 3 – С. 48-55.
4. Виленский Б.В. Образование Молдавской Советской Социалистической Республики / Виленский Б.В.- К.: Высшая школа, 1951. - 187с.
5. Всесоюзная перепись населения 1926 года. УССР. Итоги по республике / [упорядкув.,В.Р. Кушнирук]. - М.: Летопись революции, 1930. - Т.6. - 449 с.
6. Иванова З.М. Левобережные районы Молдавии в 1918-1924 гг. Исторический очерк / Иванова З.М. - Кишинев: Школа Советикэ,1978. - 213.
7. История Приднестровской Молдавской Республики в 2 т. / [Бабилунга Н.В. и др.]. - Тирасполь: Родина, 1996. - Т. 1. - 388 с.
8. Лазарев А.М. Воссоединение молдавского народа в единое советское государство / Лазарев А.М.- Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1965. - 229 с.
9. Начало большого пути. Сборник документов и материалов к 40-летию образования Молдавской ССР и создания Коммунистической партии Молдавии / [упорядкув., А.А.Минеску].- Кишинев: Штинича, 1964. - 119 с.

10. Рєпіда А. Образование Молдавской АССР / Рєпіда А. - Кишинев: Штиница, 1974. - 264с.
11. III сєсія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету VIII скликання 8-12 жовтня 1924 року / [упорядкув., В.Петров]. - Харків: Прогрес, 1924. - 84 с.
12. Центральный державный архив громадських об'єднань України(далі ЦДАГО України). - Ф.29. - Оп.1. - Спр.109.
13. ЦДАГО України. - Ф.29. - Оп.1. - Спр.11.